

Az epitheton ornansok Petőfi Sándor A helység kalapácsa című művében és fordításaiban

1. A helység kalapácsa mint eposzparódia. Petőfi Sándor műve eposzparódia, amelyben a komikum elsődleges forrása az emelkedett kifejezőmód és a téma kis-szerűsége közötti ellentét (vö. KEMÉNY 2014: 87). Az összes eposzi kellék megtalálható Petőfi művében, így a dolgozatban vizsgálendő epitheton ornansok is. A klasszikus eposzoktól eltérően azonban ebben a szövegben az állandó jelzők nem a hősök nagyszerű emberi vagy vitézi erényeit emelik ki, hanem a komikus hatás elérésére használja őket Petőfi. A szövegben szereplők nevéhez kapcsolódó állandó jelzőknek a tulajdonnévi elem elhagyásával is fontos funkciójuk van: körülírással névhelyettesítő elemek. A helység kalapácsa ugyanakkor stílusparódia is, ugyanis Petőfi egyik célja a korabeli dagályos stíluselemek (szavak, szó szerkezetek, hasonlatok és alakzatok) karikírozása.

2. A beszélő nevek. Elemzésemben a beszélő neveket emelem ki. A *beszélő név* terminust TOLNAI VILMOS (1931: 176) vezette be a magyar szakirodalomba. A beszélő nevek legismertebb típusa a név közszói jelentésével jellemzi a szereplőket. Emellett elmondható: „A nevek jellemfestő, esztétikai és hangulati hatása igen értékes tényező. Egy szerencsés név nagyban hozzájárul a mű sikeréhez. Zeneiségével meghatározza, jellemzi, leírja vagy kiegészíti az ábrázolt egyéniséget, sokszor valóságos fogalommá válik” (KOVALOVSKY 1934: 8.)

ALFÖLDY JENŐ (2002: 124) a hangulati hatást, az érzelmi jelentést szintén a beszélő név fontos jegyének tartja: a beszélő név „jelentésével vagy szóhangulatával érzékelteti viselőjének testi vagy jellembeli tulajdonságait”. A név hangulatát a névhez kapcsolódó különféle kollektív és egyéni asszociációk adják. Az asszociációk lehetnek a szereplő külső és belső tulajdonságai, jellemző foglalkozása, cselekvései stb.

3. Tulajdonneveket kísérő állandó jelzők és jelzős szerkezetek. A klasszikus eposzokban szereplő nevek állandó jelzői, epitheton ornansai többnyire melléknévi szófaják: *tehénszemű Héra, gyors lábú Akhilleusz* stb. A Petőfi-szöveg főbb szereplőinek tulajdonneve mellett álló állandó jelzők közt azonban nemcsak egyelemű melléknévi jelzők, hanem főnevekből és melléknévekből álló jelzős szerkezetek is vannak: *a helység kalapácsa, fondor lelkületű egyházfi* stb.

Ugyanakkor A helység kalapácsa szövegében váltakozva szerepel hol a teljes névszerkezet, azaz a tulajdonnév az állandó jelzőjével vagy jelzőivel együtt, hol csak az állandó jelző vagy jelzős szerkezet névhelyettesítő funkcióban: a *Fejenagy* helyett *a helység kalapácsa*, a *Vitéz Csepü Palkó* helyett *a tiszteletes két pej csikájának jókedvű abrakolója* stb. A tulajdonnévnek köznévvé, illetve a köznévként tulajdonnévvé való helyettesítése antonómázia; ennek példáit az eposzparódiában is megfigyelhetjük.

KEMÉNY GÁBOR (2016: 57) a Petőfi-szövegben szereplő névszerkezeteket *körülírással szerkezetek*-nek nevezi: „a kovács, a csizmadia és a többiek tulajdonnevük helyett vagy mellett olyan körülírásokkal vannak megnevezve, amilyen jellegűeket az

eposzok isteni vagy félisteni hősei szoktak kapni [...]: »*Alva találta a kevés szavú bírót, a bölcs aggastyánt.*« (IV. ének); »*Érté e néma beszédet A helybeli lágy szívű kántornak Dühletes döngönyözője,* [...]« (III. ének). A tulajdonnevet helyettesítő körülírás mellett (előtte vagy utána) többnyire ki van téve a tulajdonnév is, s az antonomázia és a tulajdonnév azonosító értelmezős szószerkezetet alkot.”

4. A beszélő nevek fordítási kérdései. A tulajdonnevek fordítása többféle fordítási művelettel mehet végbe. SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ (2022) a következő típusokat emeli ki, amelyeket az eposzparódia fordítási megoldásaiban is tapasztalhatunk: „az eredeti tulajdonnév változatlan átvétele, (részleges vagy teljes) ekvivalens keresése, tükörfordítás, általánosító vagy magyarázó fordítás, a tulajdonnév kihagyása” (SZILÁGYI-KÓSA 2022: 152; vö. még FARKAS 2009: 23; SLÍZ 2019: 21; BAUKO 2021: 84). A fordítók egyazon művön belül is alkalmazhatnak többféle műveletet.

A különböző kultúrákban keletkezett szövegek neveinek fordításakor figyelembe kell venni a szövegben hozzájuk tapadt konnotációkat is. Ez a beszélő nevek esetén különösen fontos. A konnotáció kialakulhat személyes utalásokból, irodalmi allúziókból, a forrásnyelvi kultúra különböző rétegeiből. Nézzünk egy példát a szövegből az irodalmi allúzióra. Arany Jánosnak A nagyidai cigányok című komikus eposzára van utalás A helység kalapácsa seregszemléjében, amelyben a narrátor eufemisztikusan, körülírással érzékelteti a zenészek cigány származását: „Mind ivadéki / A hősi seregnek, / Mely hajdan Nagy-Idánál / A harci dicsőség / Vértfestette babérját / Oly nagyszerűen kanyarítá / Nem-szőke fejére / S nem-szőke fejének / Göndör hajára” (II. ének).

5. A tulajdonnevek és állandó jelzőik orosz és angol célnyelvi variánsai. A dolgozat következő részében A helység kalapácsa főbb szereplőinek neveit, állandó jelzőit vizsgálom, összehasonlítva orosz és angol célnyelvi változataikkal.

Az orosz fordítást Leonyid Martinov (1905–1980) készítette, a szöveg egy Petőfi elbeszélő költeményeit tartalmazó kötetből való (Or.). Leonyid Martinov orosz költő, újságíró, műfordító a magyar költészet, többek között Ady, Petőfi és Illyés Gyula kiváló fordítója. A szibériai Omszkban született, s jól ismerte a népeletet, ez az elemzett Petőfi-műben is érzékelhető. Ismert volt számára az eposz és az orosz hősi ének műfaja, így adekvát fordítást készíthetett.

Az elsőként elemzett angol fordítások a magyar származású Frank Szomy munkájában szerepelnek, amely 1972-ben jelent meg Washingtonban (Angl.). Szomy Amerikában született magyar származású fordító; személyiségét sokirányú érdeklődés jellemzi. Eredeti foglalkozása szerint gépészmérnök, de a művészetek nagy kedvelője, irodalom- és zenekedvelő, zenész is. A fordítások minősége alapján lehetett anyanyelvi lektora is. A másodikként elemzett névfordítások a Nemzeti Színház honlapjáról (Ang2.) valók. A tanulmányban vizsgált példákat táblázatban szemléltetem.

1. táblázat: A helység kalapácsa tulajdonneveinek és állandó jelzőinek magyar, orosz és angol változatai

| Név(szerkezet) | Orosz | Az orosz nyersfordítása | Angol |
|----------------------------|-----------------------|-------------------------|---|
| <i>A helység kalapácsa</i> | <i>Сельский молот</i> | ’községi kalapács’ | 1. <i>The Village Hammer</i> (Ang1.) 2. <i>The Hammer of the Village</i> (Ang2.) |

| | | | |
|--|--|--|--|
| Szélestenyerű Fejenagy, a helységi kovács, a helység kalapácsa | Фейенадь Большеголовый, широколадонный, сельский молот, кузнец венгерский деревенский | 'Fejenagy, a Nagyfejű, széles tenyerű falusi kalapács, magyar falusi kovács' | 1. <i>wide palmed Bighead / The village blacksmith (Ang1.)</i> 2. <i>Bighead, a local blacksmith, a.k.a. the Hammer of the village (Ang2.)</i> |
| Szemérmes Erzsók 55 éves bájaival | Невинно-чистая Эржок, / На чьих панитах отразились лишь 55 лет | 'ártatlanul tiszta Erzsók, / akinek orcáján csak 55 év tükröződött' | 1. <i>bashful Liz's Fifty five year old (Ang1.)</i> 2. <i>Mrs. Erzsók, a 'bashful' pub owner (Ang2.)</i> |
| a helybeli lágyszívű kántor | Мягкосердечный сельский певчий | 'lágyszívű falusi egyházi énekes' (rég) | 1. <i>the village's soft hearted cantor (Ang1.)</i> 2. <i>local 'tender- hearted' cantor (Ang2.)</i> |
| amazontermészetű Márta (a kántor felesége) | Марта, обладая / овладевшая свирепым нравом амазонки | 'Márta, a vad erkölcsű amazon' | 1. <i>amazon natured Marta, the cantor's wife (Ang1.)</i> 2. <i>Márta, the cantor's 'Amazon' wife (Ang2.)</i> |
| a béke barátja Bagarja uram, / A csizmacsinálás éremkoszorúzza művésze | друг мира, господин Шевровый, венчанный лаврами художник / По части ловкой изготовки / Мужских сапог и женских туфель | 'a béke barátja, Sevro úr, / babérokkal koszorúzott művész, / férficsizmáknak és női cipőknek / ügyes készítő művésze' | 1. <i>Peace's friend, Sir Roughleather, Bootmaking's Deservedly wreathed artist (Ang1.)</i> 2. <i>Mr. Bagaria, a bootmaker, a 'friend of peace' (Ang2.)</i> |
| Harangláb, a fondor lelkületű egyházfi | Сладчайший Благовест, сын церкви, духом изворотлив | 'mézes-mázos (negédes) Harangozó, ügyes (találékony) lelkű egyházfi' | 1. <i>Bellfoot, / The wily spirited churchman (Ang1.)</i> 2. <i>Bellfry, a 'cunning clergyman' (Ang2.)</i> |
| Vitéz Csepű Palkó, a tiszteletes két pej csikájának jókedvű abrakolója | 1. Отважный Палко Чепю, / водитель двух гнедых поповских / Веселый конюх 2. Веселый конюх Палко Чепю, / Водитель двух гнедых поповских | 1. 'Vitéz Palko Csepű, / a két papi pej hajtója / Vidám lovász' 2. 'Vidám lovász Csepű Palkó, / a két papi pej hajtója' | 1. <i>Hero Palko Hurds, The good natured oat feeder / Of the reverend's two bay colored colts (Ang1.)</i> 2. <i>Palkó Rubstraw, a brave and jolly groom in charge of 'the reverend's two bay colts' (Ang2.)</i> |

A forrás- és célnyelvi címek között vannak eltérések, amelyek elsősorban a poétikai jelentést érintik. Az orosz cím *Сельский молот* 'Falusi kalapács', amely csak részben adja vissza az eredeti jelentést, a metaforikus jelentést nem tükrözi. Szomy szövegvariánsának címe: *The Village Hammer* 'Falusi kalapács', amely szintén nem teljesen adekvát az eredeti címmel, szintén nem idézi fel a metaforikus jelentést. A Nemzeti Színház honlapján szereplő cím, *The Hammer of the Village* 'A falu kalapácsa' adekvát szó szerinti fordítás.

A következőkben az eposzparódia főbb szereplőinek nevét és a hozzájuk kapcsolódó epitheton orkansokat vizsgálom a forrás- és célnyelvi szövegekben. HETÉNYI PIROSKA (1983) részletesen elemzi Petőfi névadását, köztük A helység kalapácsának neveit is, így a forrásnyelvi anyag leírásában az ő elemzésére is támaszkodom. A táblázatban az orosz nevek nyersfordítását megadom, az angol nyersfordításokat a táblázat terjedelme miatt csak az elemzett anyagban közlöm.

5.1. Széles tenyerű Fejenagy, a helységi kovács, a helység kalapácsa. A *Fejenagy* testi tulajdonságra utaló ragadványnév, amelyről ezt írja HETÉNYI (1983: 8): „ez a név egyben utalás viselője foglalkozására is, hiszen a patkolókovács legfontosabb munkaeszköze a kalapács, amelynek a feje nagy. Ugyanakkor gúnyos is ez a név, mert van egy ilyen közmondásunk: Nagy a feje, kicsi az esze. Fejenagy a műben is úgy szerepel, mint akinek túljártak az eszén.”

Az orosz változat: *Фейенадь Большеголовый, широколадонный, сельский молот, кузнец венгерский деревенский* 'Fejenagy, a nagyfejű, széles tenyerű falusi kalapács, magyar falusi kovács'. Az orosz fordító, Leonyid Martinov már a szöveg elején, az eposzparódia témamegjelölésében megnevezi a főhőst, amire a magyar szövegben csak néhány sorral később kerül sor. A fordító az eredeti *Fejenagy* nevet megtartja, cirill betűkkel átírva, az állandó jelző, a 'széles tenyerű' szó szerinti fordítás. A *Fejenagy* névhez a fordító betoldja a *Большеголовый* 'nagyfejű' jelzőt, így tautologikus lesz a szerkezet. A *венгерский* 'magyar' jelző betoldásával egyértelművé válik az orosz olvasó számára a szereplőnek és egyúttal az egész szövegnek a magyar kultúrához való tartozása; ennek célja valószínűleg a befogadó mentális erőfeszítésének csökkentése.

Angol változatok:

1. *wide palmed Bighead, / The village blacksmith* 'széles tenyerű Nagyfej, a falusi kovács' (Ang1.);

2. *Bighead, a local blacksmith, a.k.a. the Hammer of the village* 'Nagyfej, egy helyi kovács, 'akit a falu kalapácsa néven ismernek' (Ang2.).

Az 1. variánsban Szomy *Fejenagy* nevét 'Nagyfej'-nek fordította. Az állandó jelzők közül a *wide palmed* 'széles tenyerű' adekvát a magyar változattal, a másik, a magyar változatban szereplő *helység kalapácsa* értelmező jelzőt pedig nem fordította le. Így módosul a névszerkezet jelentése, hiszen az eposzparódiában az egyik lényeges szempont a terjengősség, a látszólag fölösleges jelzőhalmozás, amelynek azonban fontos funkciója van: a klasszikus eposzokban megjelenő epikus részletezés nevetségessé tétele.

A 2. változatban az ismeretlen fordító szűkíti a névszerkezetet: a jelentés megőrzésével az összetételi tagokat felcserélve fordítja le a *Fejenagy* nevet *Bighead* 'Nagyfej' formában, az előtte álló állandó jelzőt azonban elhagyja. A tulajdonnévi elem

után álló magyarázó jelzőt leszűkíti: a *helység* szót a szűkebb jelentésű *local* 'helyi' szóval váltja fel, valamint felcseréli a forrásnyelvi szerkezeteket is: *a helység kalapácsa*, *a falusi kovács* helyett a 'helyi kovács, a falu kalapácsa' szerkezetek szerepelnek, a humoros konnotáció azonban így is létrejön a fordításban.

5.2. Szemérmes Erzsók 55 éves bájaival. A *szemérmes* a nyelvújítás korában keletkezett, több hasonlóan körülményes, továbbképzett szóval együtt. „[A] nyelvújítás némely alkotását már Petőfi komikus hatás keltésére használja, például mikor a *szemérmes Erzsók* szemének bájdús kifejezéséről beszél (A helység kalapácsa. III.)” (ZLINSZKY 2008: 205).

Orosz változat: *Невинно-чистая Эржок / На чьих ланитах отразились / Лишь 55 лет* 'ártatlanul tiszta Erzsók / Akinek orcáján mindössze 55 év tükröződött'. Az *Erzsók* nevet változatlan formában megőrzi a fordító is. A *bájaival* szót kihagyja, de a *на чьих ланитах* 'akinek orcáján' választékos kifejezés ugyanolyan humoros hatású, mivel az orosz szövegben is megtalálható a borissza kocsmárosné arcának leírása.

Angol változatok:

1. *bashful Liz's Fifty five year old* 'szemérmes Liz, 55 éves' (Ang1.);
2. *Mrs. Erzsók, a 'bashful' pub owner* 'Erzsók asszony, egy „szemérmes” kocsmatulajdonos' (Ang2.).

Az 1. változatban az eredeti népnyelvi, idősebb személy megnevezésére használatos becéző nevet (PetőfiSz.) az angolban szokásos népnyelvi becéző formára, *Liz*-re változtatta Szomy (Ang1.), ő is kihagyta azonban a *bájaival* szót a mennyiségjelző értelmező szerkezetből, így a humoros hatást csökkentette.

A 2. változatban is kimaradt a *bájaival* elem. Az ismeretlen fordító az *55 éves* állandó jelzőt lefordította, de a *szemérmes* helyett a *bashful* 'szemérmes' köznyelvi szót használta. Mindkét angol változatban a köznyelvi *bashful* 'szemérmes' semleges stílusértékű szó szerepel állandó jelzőként, amely nem adja vissza azt az eredeti hangulatot, amelyet a magyar nyelvújítás korabeli jelző sugall a magyar befogadónak.

5.3. A helybeli lágyszívű kántor. E megjelölés névhelyettesítő, a szereplőnek nincs tulajdonneve.

Orosz változat: *Мягкосердечный сельский певчий* 'lágyszívű falusi egyházi énekes' (régies). Az orosz *певчий* 'énekes' főnév nem teljes megfelelője a magyar szövegben szereplő *kántor*-nak, ugyanis a pravoszláv egyházi terminológia erősen különbözik a magyar, katolikus és protestáns terminustól. A magyarhoz hasonlóan az orosz szövegrészekben is sokszor elmarad a teljes névszerkezet, a tulajdonnévhez kapcsolódó állandó jelző, vagy éppen a jelző veszi át az egész névszerkezet funkcióját.

Angol változatok:

1. *the village's soft hearted cantor* 'a falu lágyszívű kántora' (Ang1.);
 2. *local 'tender-hearted' cantor* 'helyi lágyszívű kántor' (Ang2.).
- Az 1. változatban minimális az eltérés: a *helybeli* jelző helyett a *village's* 'falu [birtokosban]' szerepel, a többi névelem tükörfordítás.

A 2. változatban a *local 'tender-hearted' cantor* 'helyi lágyszívű kántor' (Ang2.) szó szerinti megfelelője az eredeti jelzős szerkezetnek, amely a magyar változathoz hasonlóan nem tartalmaz tulajdonnevet.

5.4. Amazontermészetű Márta (a kántor felesége). HETÉNYI PIROSKA értelmezésében (1983: 10): „Ő hordja a kalapot otthon, időnként még el is náspángolja a férjét. A Márta szó héber eredetű: úrmő. Az Újszövetségben – Lázár és Mária testvéreként – a szorgosan tevékenykedő háziasszony szerepét játssza. Itt azonban [...] nem házias és szorgos, hanem kardos, harcias és iszákos teremtés.”

Petőfi névválasztásában a *Palkó*, a *Márta* és a *Peti* (a cigány muzsikus) esetében is a nevek népnyelvi gyakorisága volt a meghatározó. Egyrészt a nép vallási ismeretei (*Márta*), másrészt az alsóbb néposztály körében használatos becéző vagy éppen leki-csinyiló névváltozatok használata lehetett a döntő: *Erzsók*, *Palkó*, *Panni* (vö. HETÉNYI 1983: 9, 10, 11).

Orosz változat: *Марта, обладая / овладевшая с свирепым нравом амазонки* 'Márta, a vad erkölcsű amazon'. A *Márta* személynév cirill betűs átírás. A Petőfi-szótár szerint az *amazon* 'harcias, verekedős' személy. Az *amazon* nőnemű főnévi végződéssel ellátott grammatikai változatban szerepel: *амазонка*. Mind a főnév, mind pedig állandó jelzője tartalmazza a harcias konnotációt.

Angol változatok:

1. *amazon natured Marta, the cantor's wife* 'amazon természetű Márta, a kántor felesége' (Angl.);

2. *Márta, the cantor's 'Amazon' wife* 'Márta, a kántor „amazon” felesége' (Ang2.).

Mindkét angol változatban szerepel a tulajdonnév, az 1. változatban a *Marta* ékezet nélküli, az állandó jelző fordítása is adekvát, szó szerinti fordítás. A 2. változatban közvetlen átvétel a név, a *természetű* szó angol megfelelője itt szerepel, a 'kántor felesége' szintén értelmezőként szerepel a névszerkezetben.

5.5. A béke barátja Bagarja uram, a csizmácsinálás érdemkoszorúzza művésze. Petőfi a foglalkozásáról nevezte el a csizmadiát. De „a Bagarja lehet csúfolódó jellegű ragadványnév is, hiszen olyan bört jelent, amelynek kellemetlen szaga van (HETÉNYI 1983: 8). A Petőfi-szótár értelmezése szerint a *bagaria* / *bagarja* 'paraszti csizmának való marhabőr'. Bagariabőrből a paraszti csizmák készültek, míg a városi cipők finomabb bőrből, például sevrőből voltak; erre láthatunk utalást az orosz variánsban.

Orosz változat: *Друг мира, господин Шевровый, / Венчанный лаврами художник / По части ловкой изготовки / Мужских сапог и женских туфель.* 'A béke barátja, Sevro úr / Babérokkal koszorúzott művész, / Férficsizmáknak és női cipőknek ügyes készítő művésze'.

A *Bagarja uram* orosz célnyelvi változata a *господин Шевровый* 'Sevro úr'. Ezzel a szemantikai ellentmondással a fordító fokozza az eredeti humoros hatást: a finom sevrőbőrből készült cipőket nem a falu közösségének nő- és férfitagjai viselik. Az epitheton ornansok fordítása adekvát; a különbség annyi, hogy a csizmácsinálásra való utalás helyett a fordító körülírást alkalmaz, amelyben az eredetiben nem szereplő, női cipőkre való utalás is megjelenik. A humor azonban érződik a célnyelvi névszerkezetben is.

Angol változatok:

1. *Peace's friend, / Sir Roughleather, / Bootmaking's / Deservedly wreathed artist* 'a béke barátja / Sir Durvabőr / a csizmakészítés elismerésre méltó művésze' (Angl.);

2. *Mr. Bagaria, a bootmaker, a 'friend of peace'* 'Mr. Bagaria, csizmakészítő, „a béke barátja”' (Ang2.).

Az 1. névváltozatában a tulajdonnév, a *Sir Roughleather* ugyancsak beszélő név, de emeltebb stílusértékű, mint a *Bagarja*, amely szó szerint le lett fordítva (durva bőr), megtoldva a *Sir* címmel. Ez szemantikai oppozícióban áll a névvel, így fokozódik a humoros hatás.

A 2. változatban a *Bagaria* a mai magyarhoz igazított, standardizált alakváltozat, de a kiejtett változata azonos a magyarral. Az epitheton ornans a névszerkezet végére kerül. Elmarad azonban a forrásnyelvi körülményeskedő magyarázó állandó jelző.

5.6. Harangláb, a fondor lelkületű egyházi. A harangozó régies hangulatú beszélő neve, a *Harangláb* a szereplő foglalkozására utal, de HETÉNYI PIROSKA (1983: 8) szerint a ragadványnév testi tulajdonságra is utalhat, amelyet egy szólásunk tükröz: *Hosszú, mint a harangláb*. Ezzel a harangozó magasságára is utalhatott Petőfi. A tulajdonnévi elem állandó jelzője, a *fondor lelkületű egyházi* pedig a szereplő személyiségvonását nevezi meg, ugyanis fondorlatos módon rászedi a többi szereplőt.

Orosz változatok:

1. *Сладчайший Благочест, сын церкви, духом изворотлив* 'mézes-mázos (négedes) Harangozó, ügyes (találékony) lelkű egyházi';
2. *Благочест, лукавый сын церкви, духом изворотлив* 'Harangozó, ügyes egyházi, találékony lelkű'.

A *Благочест* 'harangozó' régies stílusminősítésű beszélő név az 'istentiszteletre való beharangozás' jelentésű köznévi tulajdonnevesítése, a *сладчайший* 'mézes-mázos' jelző pedig pejoratív stílusminősítésű, amely a humoros hatás forrása. A 2. névváltozat második értelmezője: *духом изворотлив* 'ügyes, találékony lelkű' nem adja vissza a magyar *fondorlatos* jelző pejoratív jelentését.

Angol változatok:

1. *Bellfoot, the wily spirited churchman* 'Harangláb, a fortélyos lelkű egyházi' (Angl.);
2. *Bellfry, a 'cunning clergyman'* 'Harangláb, „ravasz lelkész”' (Ang2.).

Az 1. névváriánsban a *Harangláb* tulajdonnév célnyelvi variánsa, a *Bellfoot* tükörfordítás. A *fondor lelkületű* epitheton ornansnak szemantikailag és stílusértékében is megfelelője a *wily spirited* 'fortélyos lelkű' jelzős szerkezet. A 2. variánsban a *Bellfry* ugyancsak adekvát célnyelvi megfelelő, az *egyházi*-val azonban nem teljesen adekvát a *clergyman* 'lelkész'; a *sexton* vagy a *sacristan* adekvátabb lenne. A fordító a magyar *fondor lelkületű* állandó jelzőt a *cunning* 'ravasz' szinonimával helyettesítette, így a komikus hatás csökkent.

5.7. Vitéz Csepü Palkó, a tiszteletes két pej csikájának jókedvű abrakolója.

A *Vitéz Csepü Palkó* többemű ragadványnév, amelyben a *csepü* köznévi jelentése 1. 'értéktelen anyag, a kender, len vagy juta gerebenezésekor keletkező kóc'; 2. 'kócos' (ÉKsz.¹). A *csepü* állandó jelző a ló gondozásával kapcsolatban a csutakolásra is utal. A szereplő nemcsak etette, hanem a lovászmesterséghez illően gondozta is a lovat, azaz csutakolta, tisztogatta is.; „ez a folyamat némiképp emlékeztet a gerebenezés folyamatára, amelyben a csepü létrejön” (HETÉNYI 1983: 9). Innen eredhet a nem képzett színész *csepürágó* megnevezése is, ugyanis az olcsó parókák kócból készültek. HETÉNYI (1983: 9) utal arra is, hogy a név kétértékű: 1. értéktelen, maradék anyag', 2. 'kócos', ami a

lovász gondozatlan fejére is érthető. Ezzel, valamint a *Vitéz* állandó jelzővel, amely ellentétben áll a csekély értékkel, fokozódik a komikus hatás.

Orosz változatok:

1. *Отважный Палко Ченю, водитель двух гнедых поповских / Веселый конюх* 'Bátor Csepű Palkó, a két papi pej hajtója';

2. *Веселый конюх Палко Ченю, водитель двух гнедых поповских* 'Vidám lovász Csepű Palkó, a két papi pej hajtója'.

Az 1. orosz változatban a fordító transliterációval és a névsorrendnek az oroszhoz igazításával megtartja az eredeti tulajdonnevet: *Палко Ченю*, a *Vitéz* jelzőt az *Отважный* 'merész, bátor' jelentésű szinonim jelzővel váltja át. Ez adekvát megoldás, ugyanis a magyar *vitéz* szóhoz is társul a 'bátor' konnotáció. Martinov az 1. változatban a szinonim *веселый* 'vidám' jelzővel fordította a magyar *jókedvű* jelzőt. A humoros *abrakoló* szó helyett a semleges stílusértékű *конюх* 'lovász' szerepel.

A 2. változatban a *Csepű Palkó* tulajdonnévi elem szintén megmaradt, azonban Martinov átrendezte az eredeti komplex névszerkezetet: a *Веселый* 'vidám' jelző került a tulajdonnévi elem elé, a *Vitéz* elemet pedig kihagyta. Az eredeti névhez kapcsolódó állandó jelzőt úgy fordította le, hogy a humoros hatás elvész: *водитель двух гнедых поповских* 'a két papi pej hajtója'.

Angol változatok:

1. *Hero Palko Hurds, the good natured oat feeder of the reverend's two bay colored colts* 'Hős (dalia) Palkó Csepű, jó természetű zabetetője a tiszteletes két pej színű csikójának' (Angl.);

2. '*Palkó Rubstraw, a brave and jolly groom in charge of 'the reverend's two bay colts*' 'Szalmaszál Palkó, bátor és tréfás istállófiú, „a tiszteletes két pej csikójának” szövegében' (Angl.).

Az 1. változatban a *Hero* szinonimája a *Vitéz* névnek, a *Hurds* név és az állandó jelzők szó szerinti fordítások. A magyar *abrakoló* helyett a szűkebb jelentésű *oat feeder* 'zabetető' szót használja a fordító, ami jelentésszűkítés és -sűrités is egyben. A 2. változatban a családnév (*Rubstraw* 'szalmaszál') köznévi jelentésű névelem, amely bár nem teljesen azonos a magyar *Csepű* névvel, de kontextuális jelentése illik az istállófiú foglalkozáshoz. A *Palkó* népies becéző keresztnév mindkét változatban közvetlen átvétel a magyarból azzal a különbséggel, hogy az 1.-ben ékezet nélküli angolos írásmódban, a 2.-ben magyaros formában, ékezettel. Az állandó jelzői névelem visszaadja az eredeti jelzős szerkezet hangulatát.

A 2. változatban a névszerkezet átrendeződik: a magyarban az első névrész, a *Vitéz* a családnév egyik eleme, a *jókedvű* jelző pedig a hátravetett állandó jelző részét képezi. Az *abrakoló* nem teljes szinonimáját, a *groom* 'istállófiú' kifejezést egyenes szórendű jelzőként építi be a fordító az állandó jelzős szerkezetbe. A *Vitéz* név elhagyásával pedig a humoros stílushatás és kulturális konnotáció is halványodik a fordításban.

6. Összegzés. A tanulmány elméleti részében Petőfi Sándor *A helység kalapácsa* című eposzparódiájában a személynevek és állandó jelzők mint névelemek és névhelyettesítők funkcióját vizsgáltam. A szövegben az epitheton ornansok nagy számban szerepelnek: vagy a tulajdonnévvel együtt állandó névszerkezetben, vagy több szöveghelyen mint névhelyettesítők funkcionálnak.

A szereplők nevei beszélő nevek – kivéve a „helybeli lágyszívű kántor”-t, akinek nincs tulajdonneve. Ezek a szereplők testi, mentális és erkölcsi tulajdonságaira utalnak, illetve különböző konnotációk kapcsolódnak hozzájuk a kontextusokban. A beszélő

nevek és állandó jelzőik orosz és angol célnyelvi változatait összehasonlítottam az eredeti névszerkezetekkel.

A két idegen nyelvű eposzparódia, bennük a névszerkezetek fordítása összességében adekvát, bár helyenként tartalmaznak különböző módosulásokat, kihagyásokat, betoldásokat, cseréket, amelyek azonban megengedettek az irodalmi szövegek célnyelvi variánsának létrehozásakor. A különböző kultúrákban keletkezett szövegek neveinek esetében figyelembe kell venni a szövegben hozzájuk tapadt különböző konnotatív jelentéseket is. Mivel a Petőfi-szöveg tulajdonnévi elemei beszélő nevek, fontos, hogy a célnyelvi szöveg olvasója is beszélő nevekkal találkozzon. Ez az idegen kultúrát nem ismerő célnyelvi olvasó mentális erőfeszítésének csökkentése érdekében is fontos.

Felhasznált források

- Ang1. = Petőfi, Sándor 1972. *His entire poetic works*. Transl. Szomy, Frank. 2nd edition. Szerzői kiadás, Boca Raton.
- Ang2. = A Nemzeti Színház honlapja. <https://nemzetiszinhas.hu/en/play/the-hammer-of-the-village-1> (2023. 11. 09.)
- Or. = Петефи, Шандор 1952. *Сельский молот*. In: Петефи, Шандор, *Собрание сочинений в четырёх томах* [1–4]. Пер. Мартынов, Леонид. Государственное издательство художественной литературы, Москва. 3: 7–40.
- Petőfi Sándor 1956. *Petőfi Sándor összes költeményei* 1–2. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.

Hivatkozott irodalom

- ALFÖLDY JENŐ 2002. (M)irigység. Adalékok egy Vörösmarty-drámához névetimológiájához. *Forrás* 34: 124–128.
- BAUKO JÁNOS 2021. Fordítás és kétnyelvű névszemiotikai tájkép. *Névtani Értesítő* 43: 81–100. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2021.5>
- ÉKsz.¹ = *Magyar értelmző kéziszótár*. Szerk. JUHÁSZ JÓZSEF – SZÓKE ISTVÁN – O. NAGY GÁBOR – KOVALOVSKY MIKLÓS. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972.
- FARKAS TAMÁS 2009. A tulajdonnevek fordításának alapkérdéseiről. *Diadal* vagy *Viktória, Eugén* vagy *Jenő? Fordítástudomány* 11/ 2: 22–35.
- HETÉNYI PIROSKA 1983. *Személynévhasználat Petőfi költészetében*. Magyar Névtani Dolgozatok 29. ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Budapest.
- KEMÉNY GÁBOR 2014. Antonomáziák a szépirodalmi stílusban. In: DOBI EDIT – DOMONKOSI ÁGNES – PETHŐ JÓZSEF szerk., *Stílusról, nyelvről – sokszínűen. Szikszainé Nagy Irma 70. születésnapjára*. A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 91. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézet, Debrecen. 157–165.
- KEMÉNY GÁBOR 2016. *Krúdy körül. Stilisztikai tanulmányok és elemzések a 20. századi magyar irodalomról*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 187. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- KOVALOVSKY MIKLÓS 1934. *Az irodalmi névadás*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 34. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest
- PetőfiSz. = *Petőfi-szótár. Petőfi Sándor életművének szókészlete* 1–4. Szerk. J. SOLTÉSZ KATALIN – SZABÓ DÉNES – WACHA IMRE. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973–1987.
- SLIZ MARIANN 2019. A tulajdonnevek fordítása – funkcionális, névelméleti megközelítésben I. A név jellemzői mint a fordítást befolyásoló tényezők. *Névtani Értesítő* 41: 13–39. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2019.1>

- SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ 2022. Tulajdonnevek fordítása a gyakorlatban – nyelvi és kulturális megfontolások. *Fordítástudomány* 24/2: 150–166. <https://doi.org/10.35924/fordtud.24.2.6>
- TOLNAI VILMOS 1931. Beszélő nevek. *Magyar Nyelv* 27: 176–179.
- ZLINSZKY ALADÁR 2008. Petőfi nyelvéről. In: SZATHMÁRI ISTVÁN szerk., *A magyar stilisztika útja*. 2., javított és bővített kiadás. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest. 204–214.

LŐRINCZ JULIANNA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1748-7033>

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem
Bölcsészettudományi és Művészeti Kar

Selye János Egyetem
Tanárképző Kar

JULIANNA LŐRINCZ, The epithets ornans in Sándor Petőfi's mock epic poem A helység kalapácsa ['The Hammer of the Village'] and in its translations

Observing literary names and fictional name translations is essential in applied onomastics, contrastive stylistics and literary comparatistics. This paper examines the significance and characteristic function of the proper names and epitheta ornantia in the mock epic poem entitled *A helység kalapácsa* ['The Hammer of the Village'], both in the source language text and in the Russian and English translations of the poem. The Petőfi text contains a multitude of epitheta ornantia, either in conjunction with proper names in fixed noun constructions or dispersed throughout the text. The latter adjectives serve as substitutes for proper names. The Russian and English versions of the proper names with epitheta ornantia are mainly equivalent to the source language versions. The proper names are primarily unaltered. In Russian, they are either transliterated or translated in meaning. The epitheta ornantia are usually word-by-word translations, sometimes with additions or omissions.

Keywords: literary names, humour, literary translation, translation of proper names, Hungarian source language, English target language, Russian target language, Sándor Petőfi, *The Hammer of the Village*